ڕێسا واتاییەکان و ئەدگارە واتاییەکان

(پوختەیەک لەبارەی پێوەندییە واتاییەکان)

سەلام ناوخۆش
(زانکۆی سەلاحەدین - کۆلێژی پەروەردەی بنیات)

هەر بۆچوون و تیۆرێک بۆ شرۆڤەکردنی واتایی زمان لەسەر دوو بنەما دامەزراوە. بنەمای یەکەم کە پێی دەوترێ ڕێسا واتاییەکان Semantic rules. ئەو بنەمایە چەند شەنگستێکی لۆژیکی بەخۆ دەگرێ. هەرشتێک لە بوون چ وەک شت، یان هەر دانەیەکی زمانەوانی، کە ئەدگاریکی ئاشکرای هەبوو، ئەو نەفی ئەدگاری پێچەوانەی خۆی دەکات. ئەم نموونانەی خوارەوە ئەم چەمکە زیاتر ڕوون دەکاتەوە:

هەرکەسێک پێی بوترێ «کوڕ» دەبێ ئەدگاری «نێر»ی هەبێ، هەرکەسێک پێی بوترێ «پیاو» دەبێ چەند ئەدگارێکی هەبێ وەک «نێر»«هەراش - پێگەیشتوو» و «ژندار- بەژن» واتای هەر دانەیەکی زمانەوانی یان ڕەگەزێکی لێکسیکی پەیوەستە بە ڕێسا واتاییەکانەوە. بەواتای ئەوە ڕێسا واتاییەکانن ناسنامەی زمانەوانی هەر وشەیەک دیاری دەکەن. لە ڕووی لۆژیکەوەش هەر «شتێ» (کوڕ) بوو نابێ (کچ) بێت بە پێچەوانەوەش هەروەها ئەو ناوانەی لە بووندا دەبینرێن و دەتوانرێ دەستیان بدەینێ، ئەوانە ئەدگاری بەرجەستەیان Con-crete دەدرێتێ هەروەها لە جیهانی مرۆڤدا یاسای تایبەت بە خۆیان بۆ دادەڕێژرێت. کە دەڵێین «قەڵەم، دار، چەکوچ، سۆبە، دەفتەر، تەلەفزیۆن، کاتژمێر... تاد» هەریەک لەمانە لە بووندا سیفەتی بەرجەستەبوونیان هەیە. لەلایەکی تر ئەو ناوانەی دەلالەتی مەعنەوی ab-stract دەگەیەنن وەک ئازادی، ئەڤین، ئاشتی، ژیان... تاد بە ئەدگاری هەست پێکردن لە بووندا مرۆڤ دەرک بە ئەدگارەکانیان دەکات. ئەو ئەدگارانە لەگەڵ ئەدگارەکانی تر لەیەک جودان، لەگەڵ یەک کۆ نابنەوە. وێڕای

ئەمانەش ناوی تر هەن لە جیهانی مرۆڤدا دەرناکەون و چۆنیەتی بوونی فیزیکیان وەک بوونی فیزیکی دنیای مرۆڤ نییە، مرۆڤ لێرەدا بە «ڕۆح» یان «ئیمان» دەرک بە ئەدگارەکانیان دەکات. خودا، فریشتە، شەیتان، جنۆکە هەرچواریان لە دەرەوەی جیهانی فیزیکی مرۆڤدان، بەڵام ئەوەی «خودا» لەوانی تر جودا دەکاتەوە چەند ئەدگارێکی تایبەت بە زاتی خودایە وەک (خاڵق، ئەزەلی، بێهاوتا)، کەچی (شەیتان-جنۆکە) و (فریشتە) ئەو ئەدگارانەیان نییە هەروەها ئەدگارەکانی ناوەکانی بەرجەستە و مەعنەویشیان نییە. هەرچی ئەدگارە واتاییەکانە، لایەنێکی دی واتای زمانەوانی هەر لێکسمێک دەردەخات. بۆ نموونە، ئەدگاری واتایی (مرۆڤ) ئاماژە بە بوونێکی زیندووی ئاقڵدار دەکات. وێڕای ئەمە هەریەک لە ئەدگاری واتایی نێر، مێ، لاو- گەنج، هەراش، شووکردوو.. تاد هۆکارێکن بۆ جیاکردنەوەی چەندان وشە کە هەر هەموویان مرۆڤن:

پیاو + مرۆڤ + هەراش + نێر + بەژن

ژن + مرۆڤ + هەراش - نیر + شووکردوو

کوڕ + مرۆڤ - هەراش + نێر - بەژن

کچ + مرۆڤ - هەراش - نێر - شووکردوو

وێڕای ئەدگارە واتاییەکان، هەندێ وشە بەهۆی مۆرفیمی گێندەرەوە لایەنی سێکسی وشەکە دەردەخەن. لە ئینگلیزیدا مۆرفیمی (ess) لایەنی دەلالەتی مێیەتی وشەکە یان ناوەکە دەردەخات وەک actress، tigress .... تاد، لە عەرەبیشدا (ة)ئاماژەیە بۆ ناوی مێ وەک جمیلة، صبیحة، قانعة. لە زمانی کوردیشدا هەندێ مۆرفیمی (وشەی) گێندەری وشەکە دەردەخەن یان ئەگەر لەپێش ناوە گشتییەکە General noun بێن دەیکەنە مێ.

ما: کەو، کەر ـــــ ماکەو، ماکەر

دێڵە: سەگ، گورگ ـــــ دێڵە سەگ، دێڵە گورگ

هەرچی (مالۆس) و (مریشک- مامر)ن وشەی سەربەخۆن دەلالەت لە لایەنی گێندەری مێ دەکەن.

ئەم دوولایەنەی واتا، ژێدەرێکی زانیاری زمانەوانی گرنگن بۆ خستنە ڕووی ئەو هەموو پێوەندییە واتاییەی لەنێوان وشەکاندا هەن. ئەمەش لە چەندان پێوەندی لەیەک جودا دەردەکەون. لێرەدا، زۆر گرنگە هەریەکە لەو دیاردە واتاییانە بەجیا باس بکرێن و سنووری پێوەندییان دیار بخرێت. پێوەندییە واتاییەکان ئەمانەن:

یەکەم: هەڤدژ Antonymy

زاراوەیەکە لەبواری واتاسازیدا بەکاردێ و لە پێچەوانە و هەڤدژی و جیاوازی واتایی دەکۆڵێتەوە. کریستال ١٩٩١: ٢٠ دەنووسێ: «ئەنتۆنۆمی یەکێکە لەو چەمکانەی پێوەندییەکانی واتا، کە لە شرۆڤەکردنەکانی واتادا بەکاردێ. هەرچی جۆن لیۆنزە ١٩٨١: ١٥٥ باوەڕی وایە کە ئەنتۆنۆمی یەکێکە لەو پێوەندییە پێکهاتە سەرەکییانەی لە پەیڤەکانی زمانی مرۆڤدا دەردەکەوێ.

جۆرەکانی هەڤدژی

هەندێ زمانەوان بەتایبەتی زمانەوانێکی وەک جۆن لیۆنز باوەڕی وایە تەنیا یەک جۆری هەڤدژی هەیە ئەویش بە ئینگلیزی پێی دەڵێن antonymy هەرچی ئەوانی ترن پێیان دەوترێ تەواوکەری Complementary بە واتای لە هەندێ خەسڵەت لەیەک دەچن، تەنیا لەیەک خەسڵەت لەیەک جودان، بەڵام هەندێ زمانەوانی تر باوەڕیان وایە کە هەڤدژی چەندان جۆری هەیە. بەجۆرێ هەڤدژی لەنێوان ڕەنگەناساز بەبەیەکەکانیشدا هەیە.لەم نووسینەدا هەڤدژی بۆ سێ جۆری سەرەکی پۆلێن دەکەین.

١- هەڤدژی موتلەق

ئەم جۆرە هەڤدژیە ڕێک بە پێچەوانەی هاوواتاییە، چونکە جیاوازی واتایی یان پێچەوانەی واتایی لە چوارچێوەیەکی زۆر تەسکدا کورت دەکاتەوە. لەم جۆرە هەڤدژیەدا، ئەرێی وشەیەک نەرێی موتلەقی وشەکەی بەرامبەری دەگەیەنێ و هیچ ڕادەیەک لەنێوان هەردوو وشەکەدا نییە. لێرەدا وشەکان لە هەموو شتێ پێکدەچن، تەنیا لەیەک ئەدگار جودان. لیۆن جۆنز ١٩٨١: ١٥٤ تەنیا ئەم جۆرە هەڤدژیە بە هەڤدژی دادەنێ و ئەم نموونانەش بۆ ئەم جۆرە هەڤدژیە دەمێنێتەوە: ڕەبەن - شووکردوو، باش - خراپ، مێرد - ژن، سەرەوە - خوارەوە.

هەرچی فرۆمکین و ڕۆدمانن ١٩٨٨" ٢١٤ ئەم نموونانە دەهێننەوە: زیندوو - مردوو، ئامادە - نائامادە، وشیار (بەئاگا) - نوستوو (بێئاگا)، لێرەدا زۆر گرنگە دەرک بەوە بکەین کە ناو و جۆری ناوەکە و ئاوەڵناو جۆری ئاوەڵناوەکە گرنگە بەرامبەر یەک بن - هەریەکەی لە کاتیگۆری خۆی بێت

ئەگەر ناوەکە گیانەوەر بێت، هەریەکە لەم ئاوەڵناوانە دەبنە هەڤدژی یەکتر:

- ئاووس - ئەستەویر
- زیندوو - مردار (تۆپیو)
- زیندوو - کوژراوە

بەڵام لە هەمان چوارچێوەدا ئەگەر ناوەکە تایبەت بێت بە مرۆڤەوە، ئەوا جۆری ئاوەڵناوەکەش دەگۆڕێت:

- زگدار - بەزگ (سکپڕ) - نەزۆک
- زیندوو- مردوو
- ساغ - کوژراو

هەروەها هەمان دیاردە لەنێو ئاوەڵناوەکانیشدا هەیە. لە ڕوانگەی واتاییەوە حەوت جۆری ئاوەڵناو هەیە کە بریین لە ئاوەڵناوی تایبەت بە تەمەن، ڕەنگ، قەبارە، مرۆڤ، بەها، شت، بارستایی. هەرچەندە لیۆن جۆنز ١٩٩٠: ١٥٤ دەنووسێ: هەندێ نووسەر چوارچێوەی هەڤدژی ئەوەندە فراوان دەکەن بەجۆرێ هەتا هەندێ ناسازی واتاییش لەخۆبگرن، بۆ نموونە دەڵێن: کە ئاوەڵناوی ڕەنگ وەک : سوور، شین، سپی «هەڤدژی یەکترن!» گومان لەوەدا نییە کە ئەمانە هەڤدژی یەکترنین، چونکە لە ئاست یەک نین - بەڵکو ڕەنگی وەک سپی/ ڕەش هەڤدژی یەکترن. هەرچەندە ئایچسن ١٩٩٣: ٨٥ دەنووسێ لە هەڤدژی موتلەقدا نەرێی یەکێکیان ئەرێی ئەوی تر دەگەیەنێ، بەڵام لەڕووی لۆژیکەوە سوور/ شین، سوور/ سپی لە ئاستی یەکتر نین.

لە لایەکی تر، ئەگەر لەناو یەک جۆری ئاوەڵناودا ئەو ئارێشانە هەبن، بێگومان لەنێوان دوو جۆری ئاوەڵناوی جودا بە دەگمەن هەڤدژی بەرپا دەبێ:

- مردوو - هەڤدژی پیر نییە
- کۆک هەڤدژی ئامادە نییە
- زیندوو هەڤدژی ئاووس نییە

بەڵام

- درێژ - کورت /هەڤدژن
- کۆک - بێزەوەر /هەڤدژن
- گەورە - بچووک /هەڤدژن

٢- هەڤدژی ڕێژەیی

ئەم جۆرە هەڤدژیە بەپێچەوانەی هەڤدژی موتلەق جۆرە ڕێژەییەکی تێدایە و تاکەکانی (وشەکانی) جۆرێک لە پلەی بەراوردی یان پلەداری لەخۆ دەگرن. فرۆمکین و ڕۆدمان ئەم جۆرە هەڤدژیە بە هەڤدژی پلەداری دادەنێن و دەنووسن: نەرێی وشەیەک هاوواتای ئەوی تر ناگەیەنێ: «کەسێ ئاسوودە نەبێت» مانای ئەوە نییە «ئەو کەسە غەمبار» بێ. ئەم جۆرە ئاوەڵناوانە، نموونەی هەڤدژی ڕێژەیین:

- گەورە - بچووک
- گەرم - سارد
- خێرا - هێواش
- شاد - غەمبار

ئایچسن ١٩٩٣: ٨٥ دەنووسێ: ڕادەی پلەداری لەو ئاوەڵناوانە خۆی دەنوێنێ. هەروەها دەنووسێ:

-مشکێکی چەند گەورەیە (گەورەیە بە بەراورد لەگەڵ مشکێکی ئاسایی.)

-فیلێکی چەند بچووکە! (بچووکە بە بەراورد بە فیلی هاوتەمەنی ئاسایی خۆی)

هەروەها کە دەڵێین:

- فیلێکی چەند بچووکە. (بەڵام هەرچۆنی بێ بەدەیان جار لە مشکێک گەورەترە!)

٣- جووتەکەی پێوەندی Relational opposites

لەم جۆرە هەڤدژیەدا هەردوو وشەکە چەند ئەدگارێکی هاوبەشیان هەیە و تەنیا لەیەک ئەدگاردا جیاوازن. هەر دوو وشەی هێنان / بردن پەیوەستن بە گواستنەوەی کەلوپەل، ئەوەی لە یەکیان جیادەکاتەوەئاراستەی گواستنەوەکەیە. ئەم جووتە وشانەی خوارەوەش لە هەمان پێوەندیدان:

- کڕین - فرۆشتن
- دان - وەرگرتن

هەروەها لەم جۆرە هەڤدژیەدا هەندێ جار جووتە وشەکە دوو ئاستی جودا دەگەیەنن، وەک:

- مامۆستا - قوتابی
- مەلا - فەقێ
- ئەفسەر - سەرباز
- ئاغا - خولام

لە ڕووی مۆرفۆلۆژییەوە، هەڤدژی جۆری یەکەم و دووەم بەهۆی هەندێ پێشگرەوە دروست دەکرێن. لێرەدا جووتە وشە پێویست نابن، چونکە تەنیا شێوەی ئەرێی وشەکە بەهۆی پێشگری (نا)، (نە)، (بێ) هەڤدژیەکەی لێ دروست دەکرێ:

- شاد - ناشاد
- یاسایی - نایاسایی
- ساغ - نەساغ

- بەسۆز - بێسۆز
- بەنمەک - بێ نمەک
- دژوین - بژوین

دووەم : هایپۆنیمی

کریستال (١٩٩١: ١٦٨) ئاوا پێناسەی هایپۆنیم دەکات: "هایپۆنیم زاراوەیەکە لە واتاسازی بەکاردێ وەک بەشێک لە شرۆڤەکردنی پێوەندییە واتاکاندا کە لێکسیمەکان بەیەکەوە دەبەستێتەوە. هایپۆنیم بریتییە لەو پێوەندییەی کە لەنێوان دوو لێکسیکی تایبەت و گشتی لە ئارادایە هەمیشە ئەوەی پێشوو لەوەی دواوە دایە- یان ئەوەی پێشوو هایپۆنیمی ئەوەی دووەمە." لەسەر ئەو بنەمایە چاوەڕێ دەکرێ ئەو پێوەندییەی لەنێوان دوو وشەدایە واتای یەکێکیان لەوەی تر دابێت. وێبەر (١٩٨٩: ١٣٢) و ئایچسن (١٩٩٣: ٦٨) دەنووسن کە وشەی تایبەت کە پێی دەگوترێ هایپۆنیم بەشێکە لە وشە گشتییەکە کە پێی دەوترێ -سەرە- یان سوپەر ئۆردنیێت پێک دەهێنێ. هەرچی وشە گشتییەکەیە، ئەوە سەرە لووتکەی هێڵکارییە پێهکاتیەکە پێک دەهێنێ و تایبەتییەکەش وەک لقێک، یان چەند لقێکی لاوەکی ئەو سەرەلووتکەیە دەبێت.ئەم نموونانەی خوارەوە تەواو چەمکی هایپۆنیم ڕوونتر دەکەنەوە.

وشەی (گیانەوەر) وشەیەکی گشتییە هەرچی سەگ، ڕێوی و شێر و پڵنگ و فیل ... تاد بەشێک لە گیانەوەر پێکدێنن هەریەک لەو وشە تایبەتیانە (سەگ، پڵنگ، شێر، ڕێوی) هاوهایپۆنیمی یەکترن

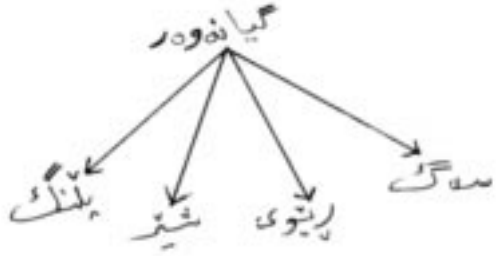

لە کوردیدا وشەی «خواردنەوە» دەکرێ پۆلین بکرێ بۆ دوو هایپۆنیم و هەریەک لەو هایپۆنیمانەش چەندان هاوهایپۆنیمی لێدەبێتەوە.

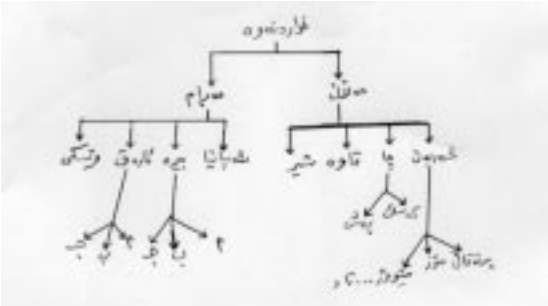

هەروەها وشەی «چەک» و «گوڵ» لەو وشانەن کە چەندان هایپۆنیم لەخۆ دەگرن:

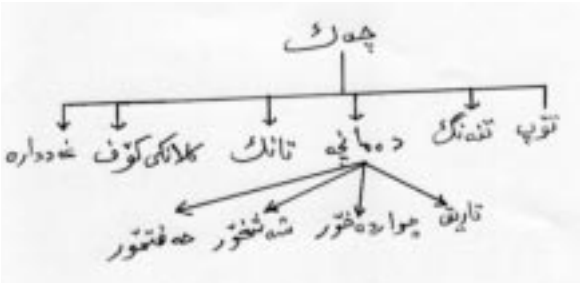

هەریەک لە (تفەنگ) و (تۆپ) و (تانک) چەندان هاوهایپۆنیمی لێدەبێتەوە و دەتوانرێ هێڵکاریەکی چەندان جارەی ئەمەی سەرەوەی لێدروست بکرێ.

هەمان شتیش لەبارەی (گوڵ)ەوە ڕاستە:

بێگومان ئەم جۆرە پێوەندییە لەنێوان هایپۆنیمەکان و سەرە لەلایەک و هاوهایپۆنیمەکان خۆیان لەناو یەکتر پێوەندییەکی شاقوولی هەروەها ئاسۆییە و هیچ لە هایپۆنیمەکان تەواو نابنە هاوواتای یەکتر، چونکە هەرچەندە ئەوانە هەموو لەیەک بواری تایبەتن، بەڵام لەیەکتر جیاوازن و هەریەکە هەندێ خەسڵەت و ئەدگاری تایبەت بەخۆیان هەیە کە جیاوازە لەوی تر و ناکرێ لەبری یەکتر بەکاربێن.

لەلایەکی تر دەکرێ ئەم جۆرە پێوەندییە لەسەر بنەما و شەنگستەکانی تیۆری دەسەڵات و بەستنەوەی نۆم

چۆمسکی شرۆڤە بکرێ. بەگوێرەی تیۆرەکەی چۆمسکی سەرە head دەسەڵاتی بەسەر ئەوانەی خوارەوەی خۆیدا هەیە، هایپۆنیمیش خۆی هەمان شت دەنوێنێ بەوەی سەرە گشتییە و ئەوانی تر کە لە هێڵکارییە پێکهاتە زنجیرەییەکەدا لە خوارەوە دێن بەشێکن لە وشە گشتییەکە و هەبوونی ئەوان بەبوونی ئەوە نەک بە پێچەوانەوە- بەواتای سەگ ـــ گیانەوەرە، تفەنگ ـ چەک، هێرۆ ـــ گوڵە نەک بە پێچەوانەوە گیانەوەر ـــ سەگ، چەک ـــ تفەنگ، گوڵ ـ هێرۆ بێ هەر ئەمەش دەبێتە هۆکارێک کە وشەکان نەبنە هاوواتای یەکتر.

سێیەم: هاوواتا Synonymy

هاوواتا جۆرێکی تری پێوەندی واتایی نێوان چەند لێکسیمێک دەگەیەنێ. هاوواتا پەیوەست نییە بە هاودەنگی، هاومۆرفیمی یان هاورێنووسی، بەڵکو پەیوەستە بە هاوواتایی دوو وشە، یان زیاتر.

کریستال ١٩٩١: ٣٤٠ وا پێناسەی هاوواتا- Syn-onymy دەکا: بریتییە لە زاراوەیەک کە لە واتاسازیدا بەکاردێ بۆ ئاماژەکردن بەو پێوەندیە واتاییەی لەنێوان وشەکاندا بەرپایە. ئەو لێکسیمانەی هەمان واتا یان هاوواتای یەکترن. وێبەر ١٩٨٩: ٢٨٤ دەنووسێ ئەو وشەیەی هەمان واتا یان واتایەکی نزیکی لەگەڵ وشەیەکی تر هەیە پێی دەوترێ هاوواتا.

جۆرەکانی هاوواتا

دەکرێ سێ جۆری هاوواتا دیاربکەین:

١- هاوواتای موتڵەق Absolute Synonymy

لیۆنز ١٩٨١: ١٤٨ دەنووسێ ئەگەر دوو وشە «هەمان دابەشکردنیان» هەبوو و «تەواو هاوواتا» بوون و هەروەها شیانی ئەوەیان هەبوو بەتەواوی وەک یەکی لە هەموو چوارچێوەیەکدا Context لەبری یەکتر بێن، ئەوا ئەو دوو وشە هاوواتای موتڵەق پێکدەهێنن. فرۆمکین و رۆدمان ١٩٨٨: ٢١٢- ٢١٣ باوەڕیان وایە کە هاوواتای تەواو تەواو perfect بوونی نییە هەرگیز رێک ناکەوێ کە دوو وشە بە وردی «تەواو هەمان واتایان هەبێت». هەر لیۆنز خۆیشیباوەڕی وایە کە ئەو جۆرە هاوواتاییە لە زمانی سروشتی خەڵکدا بوونی نییە، ئەوەی هەیە پەیوەستە بە هەندێ حاڵەتی پزیشکی لەبواری ئاوسان و هەوکردن.

٢- هاوواتای تەواو

ئەگەر دوو وشە لە زمانێکی تایبەتدا هەمان بەکارهێنانیان هەبوو و شیانی ئەوەیان هەبوو لە هەمان رستە و ئاخاوتن لە بریی یەکتر بێن، ئەم دوو وشەیە هاوواتای تەواو پێکدەهێنن. رۆدمان و فرۆمکین ١٩٨٨: ٢١٣ و جۆن لیۆنز ١٩٨١: ١٤٨ و کریستال ١٩٩١: ٣٤٠ و وێبەر ١٩٨٩: ٢٨٤ تراسک ١٩٩٩ : ٥٤ و ئایچسن ١٩٩١ : ٨٥ لەم جۆرە هاوواتایە دواون. باوەڕیان وایە کە زۆر بە دەگمەن رێک دەکەوێ کە دوو وشە لە هەمان چوارچێوەی واتایی بێن. هەرچەندە هەریەکە چەند وشەیەک دەهێنن کە لە زۆر چوارچێوەدا لە بریی یەکتردێن، بەڵام هەرگیز هەردوویان بەتەواوی لە هەموو چوارچێوەیەکدا وەک یەک نایەن.

نموونەکانی ئایچسن:

He snapped the twig in half.

He broke the twig in half.

لێرەدا snap و brake لەبریی یەکتر دێن، بەڵام

He snapped his fingers

هەمان واتای

He broke his fingers ناگەیەنێ.

نموونەکانی لیۆنز

They painted a wide / broad stripe right across the wall.

لێرەدا wide - broad فراوان - هاوواتان، بەڵام:

He has broad shoulders.

The door was three feet wide.

broad و wide لە بریی یەکتر نایەن.

نموونەکانی وێبەر

He hid / concealed the mony under the bed.

لێرەدا hid / conceal لەبریی یەکتر دێن، بەڵام (conceal) زۆر لە (hide) فەرمی ترە. هەمان دیاردە لە زمانی کوردیشدا هەیە.

ئازاد خۆی شاردەوە / خۆی مەڵاس دا.

خۆی شاردەوە / خۆی مەڵاس دا هەردووک هاوواتان، چونکە لە بریی یەکتر دێن، بەڵام لەم رستانەی خوارەوەدا (شاردەوە) بەکاردێ نەک(مەڵاس)دا

ئازاد کتێبەکەی شاردەوە.

ئازاد مردووەکەی شاردەوە.

نموونەکانی تراسک:

هەرشـــتـــێک پێی بوترێ (pail)، پێـــشی دەوترێ (bucket) بە پێچـەوانەش هەرشـتێ bucket بێت، (pail) ی پێ دەڵێن. ئەم دوو وشـەیە تەواو هاوواتان. لێـــرەدا ســـەبارەت بە لەبریی یەکـــتـــر هاتن یان هاوچوارچێـــوەی، تراسک ١٩٩٩: ٥٤ باس لە ڕۆڵی ناوچەگـەری دەکـات، دەنووسێ وشـەی (bucket) لە ئینگلستان و وێلز و باشووری ئەمریکادا ئاساییە، بەڵام وشـەی (pail) لە سکۆتلەندا و باکـووری ئەمـریکادا ئاساییە!

کریستالیش ١٩٩١: ٣٤٠-٣٤١ جەخت لەسەر ئەوە دەکـاتەوە کـە دیراسـاتی زمـانەوانی لەبارەی هاووتاوە جەخت لەسـەر گرنگی چوارچێوە دەکـەن. هەرسێ وشـەی choice, range, selection (دەستە- هەڵبژاردە) لە ڕســتـەی what a nice ..... of flowers? هاووتان، بەڵام لە ڕستەی:

His ..... of knowledge is enormous.

تەنیـــا وشـــەی (range) بەکـــاردێ، ئەوانی تر بەکارنایەن.

فـرۆمکین و ڕۆدمـان (١٩٨٨: ٢٣١) لەباسی هەردوو وشەی (sofa) و (couch) - قەنەفە دەنووسن: پلەی وەک یەکی واتایی نێوان وشەکان دەوەستێتە سەر ڕادەی هاوبەشی ئەدگـاری واتایی نێـــوان وشـــەکـــان، بەڵام هەرخـۆیان دان بەوەدەنێن کـە چەندان وشـە هەن چەندان ئەدگاری واتایی هاوبەشیان هەیە، بەڵام لە بنەڕەتدا نەک هەر هاوواتای تەواو پێکناهێنن، بەڵکو هاوواتا ئاساش نین.

هەریەک لە جووتە وشەی (کوڕ - پیاو) و (کچ - ژن) چەندان ئەدگاری واتایی هاوبەشیان هەیە، بەڵام ناکرێ لە هەموو چوارچێوەیەکدا لەبریی یەکتر بێن.

لە کـــــوردیدا ئەم جـــــۆرە هاووتایە تـا ڕادەیەک لە پەیڤەکانی شارەکاندا هەیە وەک:

- خەیار، ئاروو
- پاک، خاوێن، پاقژ
- زرداک، باوەژن، ژنباب
- پلک، میمک، پوور، مەت، خالەت
- کۆک، قەشەنگ، جوان

٣- هاووتای نزیک Near Synonmy

زۆربەی زمانەوانەکان جەخت لەسەر هەبوونی ئەم جۆرە هاووتایە دەکـەن. هەروەها ئەم هاووتایە بە هاووتایەکی سـروشـتی دادەنێن. بەگـوێرەی ئەم هاووتایە دوو وشـە واتای لەیەک نزیکیـان هەیە هەروەها لە بەکـارهێنانیش لەیەک نزیکن. ئەگـەرەکـانی بەرفـراوانی ئەم جـۆرە دەگەڕێتەوە بۆ چەندان هۆکار کە لە هەندێ زماندا بوونی خۆیان دەسەپێنن، بەتایبەتی لە زمانێکی وەک کوردیدا:

١- بوونی چەند زارو شێوەزارێک لە زماندا هۆکارێکە بۆ هەبوونی ئەم جۆرە هاووتایە.

- پەیڤین، هەڤپەیڤین، گفتوگۆ، گەنگەشە، تاوتوێ.
- دژوین، پیس، قرێژ

٢- جیاوازی شێواز

- گەورەم، ئەزخولام، جەناب، بەڕێز.
فەرموو، کەرەمکە، وەرە ژوورێ

٣- هاووتای هۆشەکی

- ژن، ئافرەت، خوشک

چوارەم فرەواتا Polysemy

فـرەواتا یان پۆلواتا زاراوەیەکـە لەبواری واتاسـازی بەکاردێ. وەک لە وشەکە دەردەکەوێ وا ڕێک دەکەوێ کە وشـەیەک لە زمـاندا چەندان واتای نزیکی هاوڕەگـەز و هاوژێدەری هەبێت. زۆربەی فـەرهەنگە تاکزمانییـەکـان لەسـەر ئەو بنەمـایە دارێژراون. زمانناسانی وەک پالمەر، لیچ و فـرۆمکین و ڕۆدمـان، تراسک، وێبـەر و کـریستـال جەخت لەسەر ئەوە دەکـەنەوە. کـە لەفرەواتادا یەک فـۆرم چەندان واتای دەبێت. هەریەک لە (ڕێزمان) و (ئاتلەس) و (سـو) دەڵێن کـە واتا جیـاوازەکـانی یەک فـۆرم دەبێ هاوڕەگەز و هاوسەرچاوە بن.

- فرەواتا و هۆمۆنیمی

ئەم دوو زاراوەیـە زۆر لـەیـەک نـزیـکـن، ئـەم لـەیـەک نریکییە وای لە هەندێ نووسەر کردووە هەردووک تێکەڵ بەیەک بکەن. جـا بۆ ئەوەی فـرەواتا لە هۆمـۆنیم جـیـا بکەینەوە واچاکە سەرەتا لە چەمکی هۆمۆنیم و جۆرەکانی بدوێین، ئینجـا لە خـاڵە لەیەک جـیـاوازەکـانی هەردوو زاراوە بدوێین هۆمـــۆنیم زاراوەیەکـــە لە لێکۆڵینەوەی سیمانتیکدا بەکاردێ بۆ ئەو وشانەی کە هەمان فۆرمیان هەیە، بەڵام لە واتادا جیاوازن. ئەم «هەمان فۆرم»ە جۆرە لێڵییەک لەخۆ دەگرێ، بۆیە واتاناسان هۆمۆنیم - هاوبێژ بۆ دوو جۆری سەرەکی لەیەک جیادەکەنەوە ئەویش بریین لە homophone - هاودەنگ و homongraphic هاوڕێنووسی. لە هاودەنگدا وارێک دەکەوێ کە دوو وشـە یان زیاتر هەمـان دەنگیـان دەبێ، بەڵام هەمـان ڕێنووسیان نییە، بەڵام لە واتادا جیاوازن. لە کوردیدا ئەم دیاردە زمانەوانییە بەرچاو ناکەوێ، بەڵام لە ئینگلیزیدا

زۆرە:
- right- ڕاست، مـــــاف، rite بۆنە، writ- دەنووسێ، wright- دانەر ئەوانە هەموو ئەم دەنگەیان هەیە /ڕایت/
- ewe مەڕ، you- تۆ، ئێوە ـــــ /یو/
هەرچی هۆمۆگرافە بریییە لە هەبوونی دوو وشە کە هەمان شێوە نووسینیان هەبێت، بەڵام لە خوێندنەوەدا جیاوازبن هەروەها لە واتاش جیاواز بن. لە کوردی دەکرێ هۆمۆگراف بۆ دوو جۆر دابەش بکەین: جۆرێک کە دوو وشەکە هەمان ڕێنووسیان هەبێ وهەمان خوێندنەوەشیان هەبێت لەبەر هەژاری زمانەکە لە ڕووی وشەسازییەوە یان بەهۆی فرە شێوازارییە وارێک بکەوێ کە ئەم جووتە وشانە لە زماندا هەبن وەک:
- ئازار (ئێش) - ئازار (ازار) مانگی سێ
- ئاش (ئاشی ئاو، ئاشی کارەبا) -ئاش -چێشت - خواردن
هەروەها ئەم دیاردەیە لە هەندێ گرێی کوردیشدا بەرچاو دەکەوێ:
شیوەکەم پێ لێنا
پێم لێنا دانم پیانا
بەسەری کەوتم.
جۆرەکەی تری هۆمۆگراف - هاوپیت ئەمانە تەنیا هاوپیتن، بەڵام لە خوێندنەوە و واتا لەیەک جیان:
ماوە: لەسەر ئاستی ڕستە واتای ئەو ماوە، نەمردووە، دەگەیەنێ
ماوە: وەخت: ماوەی نێوان وانە.
هەمانە: هەیتمان.
هەمانە: هەمبانە

جیاوازی نێوان فرەواتا و هاوبێژی گشتی

١- یەک وشەیی و چەند وشەیی
لە فرەواتادا (یەک وشە) چەندان واتای جیاوازی هەیە، بەڵام لە هاوبێژیدا (کۆمەڵە وشەیەک) هەمان دەنگ و پیتیان هەیە، بەڵام لە واتادا جیاوازن. وشەی (سووک) فرەواتایە، چونکە چەندان واتای جیاواز لەخۆ دەگرێ وەک «ئاسان»، «کەم، بێناموس»، «کێشی کەمە، گران نییە، قورس نییە» هەرچی (هەردوو وشەی) «کار»ن کە هەمان دەنگ و پیتیان هەیە، یەکێکیان بە واتای «ئیش» دێ ئەوی تریان بە واتای «کارژۆلە- بەچکەی بزن» دێ.
٢- ڕەسەنی وشە
(لیۆنز) و (لیچ) و (کریستال) دەڵێن ئەگەر دوو وشە هاوڕەگەز و هاوژێدەر بوو، ئەو دوو وشەیە پۆلواتای یەک وشەن، بەڵام ئەگەر زێدەکەیان جیاواز بوو، تەنیا هاوبێژن.
وشەی (ڕەق) لە کوردیدا چەندان واتای هەیە، بەڵام هەموو واتاکان هاوژێدەر و هاوزێدن:
- نانی ڕەق (نەک نەرم)
- پیاوی ڕەق (نەک نەرم- کەللە ڕەق- ڕژد)
- دیواری ڕەق (بەئاسانی ناڕووخێ)
هەرچی ئەم وشانەن:
- بیر-بئر، بیر - هزر
- شیر (شیلە)، شیر - شمشێر
- کار (ئیش)، کار- بەچکەی بزن
- ئازار (ئێش- ژان)، ئازار- مانگی سێ.
هاوژێدەر و هاوزێد نین، بۆیە تەنیا هاوبێژن.
٣- واتای لەیەک نزیک و واتای لەیەک دوور
ئەگەر کۆمەڵە وشەیەک -هاوپیت و هاودەنگیش بن واتاکانی ئێستایان لەیەک نزیک بێت، ئەو کۆمەڵە وشەیە بە پۆلواتای یەک وشە دادەنرێن، بەڵام ئەگەر واتایان لەیەک دوور بوو؛ ئەوا بە وشەی جیاواز و سەربەخۆ دادەنرێن و واتاکانیان لەیەک وشەدا کۆ نابێتەوە.
لە کوردیدا (خاڵ -خاڵی ڕوومەت) و (خاڵ -برای دایک) و (خاڵ -نوختە) هیچ پێوەندییەکی واتاییان پێکەوە نییە. هەروەها هیچ ئەدگارێکی واتایی هاوبەشیان نییە .... کەواتە ئەمانە تەنیا هاوبێژن.

سەرچاوە سەرەکییەکان:

1- Aitchison, j. 1993 Linguistics.
2- Bakir, S.n. Polysemy of some Adjectives.
Duhok journal.
3- Crystal, D. 1991. A Dictionary of Linguistics and Phonotics.
4- Fromkin, v. and Rodman, R. 1988. An Introduction of language.
5- Lyons, J. 1981. Language and Linguistics.
6- Trask, R.L 1993. Language.
7- Weber, H., Richards,J. and. Platt, J. 1989. Longman Dictionary of Applied Linguistics.